శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

1188/4

కాకినాడ

వ్యయనామసంవత్సరము

సంపుటము ౩౫

1946—47.

వ్యయనామ సంవత్సరము.

విషయసూచిక.

సంపుటము ౩౫.

—:0:—

1188/4

శ్రీ
ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy.)

సంపుటము. ౩౫ { వ్యయ చైత్రి-భాద్రపదములు } సంచిక ౧-౩

1184/4

పార్థివ సంవత్సర వార్షికసభ.

శ్రీ జయపురాధీశ్వరుల అధ్యక్షభాషణము.

మహాశయులారా,

పండితమండితంబైన పీఠంబును నాకు మరల నొసంగి యందులకై తమకు వందనంబు లర్పించువాఁడను.

సభాధ్యక్షుఁడు మొదటఁ బలుకు నేమమును బాటింప నిక్కడ నిలిచితిని. అంతేకాని, నూతన విషయముల నుడివి తమరిని సంతసింపం జేయుటకుఁ గాదు. తా మెఱుంగని విషయములు లేవు. శ్రుతి, స్మృతి, పురాణేతిహాసాది సహితమని సాహిత్య శబ్దమునకు నిర్వచనము. అది పదమువలన శాస్త్రములును గ్రాహ్యములు. కనుక నిప్పటి తెనుఁగు బాస సమగ్రసాహిత్యసమన్విత మన లేము గదా !

“ఒకటి” “ఒకఁడు” “ఒకరిత” మొదలగు పదములకును, వర్తమానకవులు వాడు క్రియాదులకును బెక్కురూపములు పరిదృశ్యములు.

ఒక శబ్ద మనేకరూపములను దాల్చుటకుఁ గారణము తత్ప్రయోక్తలు నియమరహితులగుటయె. పూర్వకవులలోఁ గూడఁ గొందఱు నియమరహితప్రయోగములను జేసినవారు గలరు. నియమరహితప్రయోగములు గ్రాహ్యములు గానేరవు. తప్పు తప్పే; అది యొప్పు గాఁజాలదు. నియమరహితరూపములు పెఱుఁగుటవలన బాస పెంటకుప్పగా మాత్రమె యేర్పడును.

ఇప్పుడు వస్తునిచయము ప్రియముగా నున్నను, కవిగణము చౌకగా నున్నది. లోహఖనినుండి చాయలుగల లోహము నేఱునట్లు వర్తమాన కవిగణమునుండి నిక్కపుగు కవి నేఱవలసియుండును.

మాటాడుబాస నియమరహితమైనను హాని కలుగదు. గ్రంథస్థభాష చిరస్థాయి యగుచు వివిధదేశజుల పాఠ్యమగుటవలన నది నియమసహితమయియె యుండవలెను.

అనువాదిత నవలా నాటకాదులందుఁ దప్ప రచిత నవలానాటకాదులందు సందర్భశుద్ధి సహితము మృగ్యమగుట శోచనీయము.

పుస్తకము పండిత సమాలోచితమగుట శ్రేయస్కరము. సమాలోచకుఁడు పండితుఁడుగాను, పక్షపాతరహితుఁడుగా నుండవలెను. కాని, నేఁటి సమాలోచకులలోఁ గొందఱు జ్ఞానహీనులనియో, యసూయాగ్రస్తులనియో యనక తప్పదు.

నా పెక్కు మాటలతోఁ గాలహరణము సేయను. నా యప్రియ సత్యవాక్యములు మన్నింపఁ బడునుగాక !

౧౦-౬-౩౬. } ఇట్లు,
శ్రీవిక్రమదేవవర్మ.

ధారణి.

ఈనెల తే ౧౦ ది సభయందు శ్రీ పిసుపాటి విశ్వేరశాస్త్రిగారు "ధరుణీ" యను జలమనియు, దానినుండి పుట్టిన దగుటవలన భూమికి ధారుణీనామము వర్తించుననియు నుడివిరిగదా !

"ధరుణ' అను పులింగరూపముసమాత్రమె జలార్థము గలిగి యున్నట్లు ఆప్టె నిఘంటువునందుఁ గలదు. 'ధరుణ'యందు పుట్టినది ధారుణయగును. కాని ధారుణీ గానేరదు. బ్రౌన్య నిఘంటువునందు 'ధారుణి' తద్భవరూపమైనట్లు గలదు. మఱి యేనిఘంటువు నందును ధారుణీరూపముగాని ధరుణీరూపముగాని కానరాదు. అధర్వవేదమునం దొకచోటమాత్రమె ధరుణీపదప్రయోగము గలదు. అది యే యర్థమున వాడఁబడియున్నను లోకవ్యవహారానర్హము.

కృపీటయోనియను పర్యాయపదము వహ్నికుండుటవలన జలమునందుఁబుట్టినది వహ్నియనియే లోకవ్యవహారము. కాని భూమియను వ్యవహారము పుత్రియుందే కలదు.

ఇట్లు

శ్రీ విక్రమదేవవర్మ.

ANDHRA UNIVERSITY

NINETEENTH CONVOCATION

6TH DECEMBER, 1945

ADERESS BY THE PRO-CHANCELLOR

[Sree Sree Sree Maharajah Dr. Vikrama Deo Varma Garu, Hon. D. Litt. (Andhra), Kala Pr apurna]

శ్రీ.

హరిః ఓమ్.

ప్రపంచమునందలి ప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వముల సంతరింపఁజేసి వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమునకు స్వస్తిఁజెప్పి, కుల జాతి వర్ణ వైషమ్యములను స్థిరపఱచి, ప్రపంచమున నియంతృత్వమనుపేర నిరంకుశపాలనమును బాదుకొల్పుటకు బద్ధకంకణమయిన నాజీప్రభుత్వ మడుగంటినది. సకలజాతుల స్వేచ్ఛకును, ఎల్లవ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యమునకును, నిబద్ధబుద్ధి యయిన మిత్రమండలియొక్క విజయపతాకలు లోకమునందంతట నెగురుచున్నవి. ఆ విజయపతాకల సాంద్రచ్ఛాయలలో గుంటూరు పురమున నేఁడు మనమందఱమును సమావేశమయియున్నాము. పెను గాలి వీచి ప్రపంచమునఁ గల్లోలమును గల్పించిన ప్రచండమయిన తుపానువంటి యీ యుద్ధము శాంతించినతరువాత, నెవ్వరియాస్తులను వారు వెదకుకొని, కుదుటఁబడుటకుఁ బ్రయత్నించునట్లు, సకలజాతులు ను దమ తమ యుద్ధానంతర పునర్నిర్మాణకార్యక్రమమునకుఁ గడంగు చున్నారు. ఇట్టి యవస్థలో మన భారతజాతియును దన భావిభాగ్యో న్నతికయి యాశాపూరితస్వాంతముతోఁ బాశ్చాత్యదిగంతమునకుఁ జూపులఁ నిగిడించుచున్నది. స్వాతంత్ర్యభానుని యుదయకాంతులు భారతీయ హృదయాంతరాళములను వెలుఁగొందఁజేయుచున్న నేఁడు, భావిశుభోత్కర్షతో మనవారల యుల్లములు పల్లవించుచున్న యీ నాఁడు, యువకులు, ఆశాపూరితులు, ఉన్నతికాంక్షులు, అభివృద్ధి

కాములు, అతిశయితవిద్యావినయసంపన్నులు అయిన మీ తేజోయుక్తముఖావలోకనము ఏరికి సంతోషకరము కాకుండును.

వివిధ పట్టధారులయిన పట్టభద్రులారా! మీకందఱకును మనఃపూర్వకమయిన నా యాశీర్వాదము. పురుషార్థముల నేమఱకుండ, ఆత్మగౌరవమును గాపాడుకొనుచు, ధర్మమార్గమును దప్పక, లోకక్షేమంకరమయిన నడతతో మీమీస్థానముల నలంకరించి లోకయాత్ర నడపుఁడు. లోకమున మంచినడవడి కెల్లను వరువడియైనసూత్ర మొక్కటియే గలదు: 'నీవు సుఖపడి యితరులను సుఖపెట్టుము' ఇంతకంటె నుపదేశింపవలసినది వేఱు లేదు.

ఇప్పుడు మన కందఱకును సామానాధికరణ్యమును సంపాదింప హేతువయిన యీ విశ్వకళాపరిషత్తునకుఁ దిరిగి యొకసారి యుపాధ్యక్షులుగా నెన్నుకొనఁబడిన శ్రీయుతులు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి గారిని, పరిషత్సభ్యులను, ఈ సందర్భమున నేను మరల మరల నభినందించుచున్నాను. కష్టపుఁ దుఫానులలోను, ఆందోళనవాత్యలయందును దారి తప్పనీయక, తిరుగఁబడకుండ నీపరిషన్నౌకను నడపింపఁగలిగిన సుప్రసిద్ధకర్ణధారియయిన మనరెడ్డిగారిపట్ల నాంధ్రలోకము కృతజ్ఞతను వెల్లడింపవలసి యున్నది. యుద్ధవాతావరణమున విశ్వకళాపరిషత్తునకుఁ జాల నిక్కట్లుప్పతిల్లినవి. మొదటిది స్థానభ్రంశము. రెండవది స్థలాంతరావాసము. సంకుచితప్రదేశమున అసంకుచితమయిన మేధతోఁ బరిషత్కార్యక్రమమును నడిపింపఁ గలిగిన సమర్థులు శ్రీ రెడ్డిగారు కావుననే వారు విజయులైరి. మరల నీవిశ్వకళాపరిషత్తునకు యథాపూర్వమయిన స్థితిని సంపాదించి, యితోధికమయిన వృద్ధిని, శ్రీ రెడ్డిగారు సంపాదింపఁ గలరని, నే నెఱుంగుదును. ఈవిశ్వకళాపరిషత్తునకు, ఏకోత్తరమయిన వృద్ధికలుగఁగలదని, నేను దృఢముగ నమ్ముచున్నాను. దీనికిఁ గారణము ఉపాధ్యక్షుల యక్షయసామర్థ్యమే యనక తప్పదు.

విశ్వకళాపరిషత్తు, కార్యక్రమమును ప్రారంభించినప్పటి నుండియుఁ గాకున్నను సుమారు 14, 15 సంవత్సరములనుండి, ఆనర్సు విద్యావిధానమును, ఆచరణలోఁ బెట్టి పని సాగించుచున్నది. ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు ఆంధ్రులకేమి చేసిన దని ప్రశ్నింపవచ్చును. ఆంధ్రుల భాగ్యోదయమే దీనికర్తవ్యము. ఆంధ్రయువకులకు ఉన్నతవిద్య నిచ్చుటయే యిచ్చటి బీజము విద్యకుఁ దగిన యవకాశము, అవకాశము నకుఁ దగిన యాదాయము, ఆదాయమునకుఁ దగిన యభ్యున్నతి. ఇది యొక నాఁటిపని గాదు. ఈపరిషత్కేదారములలో, పండితప్రకాండులు విద్యాబీజములను విద్యార్థుల బుద్ధియందు నాఁటి, పెంపొందింపఁ జేయు చున్నారు. ఆవిత్తనములు మొలకెత్తి, సస్యములయి, ఫలించి, దేశ దేశములలో, విలువగలిగి వెలయుచున్నవి. ఎమ్. ఏ. పరీక్ష యందుఁ గృతార్థత నందుట కనకాశమును సంపాదించుకొనుటయే కృత్యాద్యవస్థ, జన్మసాఫల్యము, అనుకీలిని భావించుకొనవలసిన యవస్థలో నుండిన యాంధ్రయువకులకు నేఁడు, ఎమ్.ఏ., పి హెచ్.డి., డి. యస్. సి. మొదలయిన బిరుదపట్టములు తంగేటిజుంటివలె నున్న వనుటలో వింతలేదు. దీనికి నిదానము విశ్వకళాపరిషత్తు. ఈ దివ్యవిద్యాసంపన్నులయిన యువకులు పూర్వపశ్చిమ సముద్రములకు నడుమ నాసేతుహిమాచలంబయిన భారతావనిని భిన్నభిన్న స్థలములలో నున్నతస్థానములలో నున్నవారనుట కీ పరిషత్తే హేతువు. బొంబాయి పత్తనమునందలి వర్తకసంస్థలలోను, పూనాలోని ప్రభుత్వ యంత్రాగారములలోను, బెంగుళూరిలోని పరిశోధనాలయములయందును, ఢిల్లీయందలి ప్రభుత్వస్థానమునను, నేఁ డాంధ్రయువకుల హస్త చాలనకు, మేధావిధానమునకుఁ, గొంచెమో గొప్పయో అవకాశము కలిగియున్నది. ఇది యెంతయు ముదావహము. ఇంతియకాదు. ఇది బీజరూపమయిన విద్యావ్యాప్తిమాత్రమే.

పరిషత్కార్య స్థానమునఁ బ్రయోగశాలలలో, ఉపన్యాస వేదికలపయి, గ్రంథాలయమునందలి గదులలో జరుగు నిరంతర జ్ఞానాభివృద్ధి. పరిశోధనరూపమునఁ బండితప్రకాండులవలన జరుపఁబడుచునే యున్నది. అనేక శాఖ లభివృద్ధి నందుచున్నవి. మచ్చునకు మాత్రి మొక్కదానిని బేర్కొందును. మత్పూర్వుఁడైన జయపురాధీశ్వరుని పేర శ్రీరామచంద్రదేవ నామాంకిత మయిన యాచార్యపదవిని, అది యున్న శాఖను బరిశీలింపఁ దగినది. అత్యల్పారంభమున మొదలిడిన పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రశాఖ నేఁడు విశ్వకళాపరిషత్తునకు గర్వహేతు వయినది. పరిశ్రమయందును, పరిశోధనయందును, భవ్యవిజ్ఞాన బోధనయందును, నవ్య విజ్ఞాన సాధనయందును నద్వితీయమయి యున్నది. భారతదేశమునకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రసంబంధమయిన 'నోబిలు బహుమానము' అను జాహ్నవిని దీసికొనిరాఁగలిగిన చంద్రశేఖర రామను మహాశయునిచే "గురువును మించిన శిష్యుఁడు" అని పేర్కొనఁబడిన భగవంతము పంతులుచే నిర్వహింపఁబడుచున్న దీసంస్థ. పదార్థవిజ్ఞాన శాఖ యౌన్నత్యమునకు యథార్థహేతువు రామచంద్ర దేవ నామాంకితాచార్యపదవియని యానందించు చున్నాను.

ఈ శాఖ కేమాత్రమును దగ్గిపోవని యితర శాఖలను గూడ నేను బేర్కొనఁగలను. నూతన పదార్థ విభజనము సేయుచున్న రసాయనశాస్త్రశాఖ, భూగర్భస్వరూప విజ్ఞానమును వెలిపుచ్చుచున్న భూగర్భశాస్త్రశాఖయుఁ జక్కని పని చేయుచునే యున్నవి. ప్రకృతి శాస్త్రముల యందలి ప్రయోగములవంటివానిని నెఱుకపోయినను ఆలోచనాప్రయోగమాత్రమును జేయుచున్నవి. అయినను అర్థశాస్త్ర గణితశాస్త్ర వేదాంతశాస్త్ర వాణిజ్యశాస్త్ర భాషా శాస్త్రాదిశాఖలన్నియును దత్తదధికారుల సామర్థ్యమున నియత వ్యాపారములను బ్రఖ్యాతముగ నిర్వర్తించుచునే యున్నవి. న్యాయ శాస్త్రమును బోధించు కళాశాల స్థాపింపఁ బడుటవలన నొకలోటు

దీఱినది. వ్యవసాయశాస్త్ర కళాశాలాస్థాపనమువలనఁ కృషిజ్ఞానాభి వృద్ధికి మార్గ మేర్పడినది. అచిరకాలములో నేర్పడనున్న ఇంజనీరింగు కళాశాలవలన కార్మికజ్ఞానాభివృద్ధియుఁ గాఁగలదు. ఇది యంతయును ఆంధ్రయువకుల యదృష్ట మనక తప్పదు.

మీ యుపాధ్యక్షులు శ్రీ రెడ్డిగారు నేఁడు ప్రతిసంవత్సరలక్ష సంఖ్యాకమైనద్రవ్యమును ప్రభుత్వమునుండి యదనముగ సంపాదించుకొని వచ్చియున్నారు. దీనివలన నిందలి యాచార్యుల కెల్లరకును దుష్టియుఁ గళాపరిషత్తునకుఁ బుష్టియుఁ గలుగుఁగావుత మని యాశీర్వదించుచున్నాను. ఇంకను ద్రవ్యము గావలయును.

శ్రీ తుమ్మలపల్లి శ్రీ హరినారాయణగారు అన్నపాన వస్త్రదానములకంటె శ్రేష్ఠతరమగు విద్యాదానముకొఱకు ఒసంగిన ఏఁబది వేల రూప్యములను గూర్చి వారిని ప్రశంసించుచు ఆంధ్రదేశములోని ధనవంతులు వారిమార్గము ననుసరింపవలయునని కోరుచున్నాను.

మీ కెల్లరకును శుభమగుఁ గాత.

కుమారసంభవ విమర్శము.

విద్వాన్. సె. భక్తవత్సలము, బి. ఏ.

(అనువృత్తము.)

మన్మథోద్యోగము భగ్నమై యతనినే బలిగొనినది. దేవతల దురుపాయ మిట్లు విఫల మగుడు, ఈశుని యాశత వారి చిత్తమున నాటుకొనెను. వేఱుపాయముల కాయన వశుఁడు కాఁడని నిశ్చయించుకొని వారు "రాక్షసులవలననుండి మమ్ముఁగావుము, వైరిసంహారకుని చమూపతిని బ్రసాదింపుము. అందులకై పరిణయ మంగీకరింపు" మని మొఱపెట్టుకొనుచు నీశ్వరుని శరణువేడిరి. [VI—27]. ఆర్తత్రాణపరాయణుఁడును భక్తవరదుఁడు నగు పరమేశుఁడు లోకక్షేమార్థము పరిణయమున కియ్యకొనెను. పార్వతియుఁ దపముచే శివుని మెప్పించి ప్రసన్నుఁడైన యాదేవుని తన ప్రయోజనమును దేవతల ప్రయోజనము నగు పరిణయమున కియ్యకొలిపెను. పరిణయము జరిగెను. దేవతల యీప్సిత మీడేఱెను.

111

ఇచ్చట నానుషంగికముగ నొక విశేషము నరయఁదగును. క్రొత్తపోకడల యందలి యభిమానముచే నందుమెలఁగువా రటుండ, ఒకరి ననుకరించినఁ దమతక్కువఁదనము బయల్పడునేమో యను సంకోచముచేఁ గ్రొత్తపోకడలనే యభిమానించు కవులు గలరు. అనుకర్తలును పలువురు గలరుకదా! కాని యనుకరణములు అనుకార్యములకన్న నించుకైన న్యూనములుగ నుండుటయే యందఱ యనుభవము. అనుకార్యముల మించు ననుకరణము లరుదు. కాళిదాసుని యనుకరణములు మాత్ర మిట్టివేయనుట జగత్ప్రసిద్ధము. ఇతరులు చెప్పిన విషయములనే చెప్పునెడ వారి కందని సూక్ష్మవిశేషములను గొన్నిం

టిని తన వాక్యముల నతిచమత్కారముతో ధ్వనింపఁజేయుట కాళి దాసునకుఁ గర మలవడిన మార్గము. కుమారసంభవకావ్యమును దాని మూలంబులగు శివాగ్నిలింగాది పురాణములతోఁ బోల్చుచు శ్రీమదాది కళాప్రపూర్ణులు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిలవారు (కీర్తిశేషులు) ఇట్లానతిచ్చిరి :—"అడవిలోని పుష్పరసమునకును గిన్నెలోని తేనెకును, గనిలోని బంగారమునకును, బైఁడి తొడవునకును, తోఁటలోని చెఱుకునకును, జేతిలోని కలకండకును ఎట్టిభేదమో అట్టిభేదమే శైవాదిపురాణములకును కుమారసంభవ ప్రబంధమునకును గలదు." అని. అట్లే ప్రభవ పుష్య విథ వాషాఢ భారతులలో మాయన్నగారు (శ్రీ. నే. రామదాసుగారు) మేఘసందేశ కావ్యవిమర్శనమున "జలధర సమయే మానసం యాన్తి హంసాః" అను కవిసమయ నిర్వాహప్రకారములఁ జెప్పుచు 'ఈమేఘాగమహంసాపగమ యోగ పద్యముం గూర్చిన కవనమున సులువుగాఁదోఁచు శాత్రవసమర్థకమైన కల్పనకు ఉదాహరణము లెన్నియేని యున్నను......కాళిదాసు సర్వేతరకవివిలక్షణముగా మేఘహంసమైత్రిం గల్పించె"నని. ఇంక నట్టివిశేషములఁ గొన్నింటిని దెలిపిరి. ఈవిషయమునే యనుకరించుచు నైషధ శ్రీహర్ష శ్రీనాథులు శిబికాధరులు దమయంతిని వాసుకికడకుఁ జేర్చుటను మేఘములు హంసలనుమానససరస్సునకుఁ జేర్చుటతోఁ బోల్చిరఁట. కుమారసంభవమునను నట్టి విశేషముల రెండింటి నరయుదము:—

(i) ఇంద్రుఁడు కొండల ఱెక్కలను ద్రక్కలించుటయు మైనాకుఁడు మాత్రము సముద్రముఁ జొచ్చి తప్పించుకొనుటయు—పురాణప్రసిద్ధమును ఇతిహాసప్రసిద్ధమును జగత్ ప్రసిద్ధము నగు కథ. ఇందు సులువుగఁ దోఁచునది సముద్రుని యాశ్రితత్రాణతత్పరతయే. అట్లే మహాభారత ప్రణేత సముద్రుని "వజ్రపాతన సంత్రస్తమైనాక స్యాభయ

ప్రదమ్" అని పొగడినాఁడు. భర్తృహరియు మైనాకునే తెగడి నాఁడు:—

వరం ప్రాణోచ్ఛేద స్సమదమఘవన్ముక్తకులిశ
ప్రహారై రుద్గచ్ఛద్బహుళదహనోద్గారగురుభిః!
తుషారాద్రే స్సూనోరహహ పితరి క్లేశవివశే
నచాసౌ సంపాతః పయసి పయసాం పత్యురుచితః.

I iii 29.

కాని కాళిదాసుని మైనాకవర్ణనముం గనుఁడు :—

అసూత సా నాగవధూపభోగ్యం
మైనాక మంభోనిధిబద్ధసఖ్యమ్
క్రుద్ధేఽపి పక్షచ్ఛిది వృత్రశత్రా
వవేదనాజ్ఞం కులిశక్షతానామ్. 1—20.

నాగవధూపభోగ్యుఁ డనుటచే మైనాకుని సౌభాగ్యము అంభోనిధి బద్ధసఖ్యుఁడనుటచే నతని మిత్రబలసంపదయు సూచితములు. శరణాగమనమును మఱుగు పఱచి మిత్రబలసంపన్నతారూపమగు మైనాకోత్కర్షయే ధ్వనించునట్లు చెప్పిన నేర్పు అనన్యాదృశము. అంతటి మిత్రబలసంపన్నుఁ డగుటచేతనే ఇంద్రునంతటివాఁడు కనలి పిడుగునే విసరినను, దానిదెబ్బ యితనిం దాఁకదు. మఱి మిత్రబలము కలిమి ఉత్కర్షయే యయినను మిత్రునివలనఁ గదా దెబ్బ తప్పిన దనుట యుత్కర్షం దగ్గింపదా యన్న, తగ్గింపదు. రత్నమునకు విలువ కాన్తి వలననే యయినను రత్నమును వేఱుగఁ గాని విగుణ మని గర్హింతురా?

స్వయం దీప్త్యా రత్నం భవదపి మహార్ఘం న విగుణం
నకుంఠస్వాతన్త్ర్యం భవతి చ నచాన్యాహితగుణమ్.

(ii) అట్లే కామోద్యోగమునకుం గూడ కాళిదా సొక విలక్షణతం గూర్చి యతని శీలము నాదర్శముగఁ జేసెను.

కాముఁడు విష్ణుదేవుని మానసపుత్త్రుఁ డని కొన్ని పురాణములును లక్ష్మీదేవికే పుట్టిన కుమారుఁడని మఱికొన్ని పురాణములును జెప్పుచున్నవి. ఇతఁడు ప్రేమరసాధిదేవత. ఇతని ధ్వజమందలి జలచరము మీనమని కొందఱును మకరమని కొందఱును జెప్పుదురు, కావున మీనకేతనుఁ డనియు మకరధ్వజుఁ డనియుఁ గూడ నితనికిఁ బేరులయ్యెను. ఇతనికి ధనువు చెఱకుగడయని కాని పువ్వులని కాని చెప్పుట కలదు, కాన నితఁడు ఇక్షుచాపుఁ డనియుఁ బుష్పధన్వుఁడనియుఁ బేర్కొనఁబడుచున్నాఁడు. బాణములును బుష్పములే యగుటచేఁ గుసుమసాయకుఁడనియు నవియు నైదగుటచేఁ బంచబాణుఁడు విషమాస్త్రుఁడుననియు నితని కభిధానంబులు గల్గెను. ఇతని బాణము లైదింటికిని అరవిందాశోకచూతనవమల్లికా నీలోత్పలములనియు మోహనోన్మాదన సంతాపనశోషణ నిశ్చేష్టాకరణములనియుఁ బేర్లు. లోకప్రవృత్తికై ప్రాణులకు విషయవాంఛను ప్రేమను ఉత్పాదించి మిథునముల కాకర్షణము నొనగూర్చుట యితనివిధి. అట్టి యాకర్షణము లోకప్రవృత్తి కావశ్యక మగుట లోకప్రవృత్తి యితనిపై నాధారపడి యున్నదనియు నితఁడు లోకమునకై పాటుపడు నింద్రార్కాగ్ని వాయ్వాదులవంటివాఁడనియు వారిలోనొకఁడనియు నేర్పడుచున్నది. లోకప్రవృత్తికి వలసిన మోహమును ప్రాణులకుఁ గల్గించువాఁడై యొక్కొక్కతఱి నామోహము నస్థానమునను గల్గింప వలసినవాఁ డగుచుండును. అస్థానోత్పన్నమయ్యు నామోహము లోకప్రవృత్తికి నుపకరించుచునే అస్థానోత్పన్నమగుటచే నుత్పాదనుఁడగు మన్మథునికి దుఃఖములు గల్గించుచుండును. స్వార్థనిఃస్పృహుఁడును లోకారాధన శీలుఁడునై యతఁ డట్టి దుఃఖములనుభవించుచుండును. బ్రహ్మదేవున కతని కూఁతురగు సరస్వతిపై వలపుఁగొలుపుట యిందుల కుదాహరణము. అందులకై బ్రహ్మ కినిసి

కాముని శపించినాఁడు 'కాలకంఠుని కంటి మంటలనలంగు'మని. మదనుని శపాయము మూడిన జంతుసృష్టి నిలిచిపోవునని తలంచి ధర్ముఁడను ప్రజాపతి యాచింపఁగా నలువ యారీతిని శాపావసాన మొసఁగెను: "ఈశ్వరుం డెప్పుడు పార్వతీతపంబుచే వశీకృతుఁడై యామెం జేపట్టి యానందంబునం బొందునో అప్పుడు మదనునికి మరల నతని దేహము నొసంగు"మని. [IV 40—44]. దేవతలు బ్రహ్మోపదిష్టులై యీశుఁడు పార్వతిం బరిణయమగునట్లు చేయుమని మన్మథుంబూన్చిరి. మహేశ్వరుఁడు దేనికిని లోఁబడనివాఁడును అన్నిటిని లోఁబఱచుకొనువాఁడును నగుటను బ్రహ్మయు దేవతలు మఱచినను, మన్మథుఁ డేని తనకు వినాశము గల్గునని యూహించుకొనలేకపోయినాఁ డాయన్న బ్రహ్మశాపబలముచే నూహించుకొనలేకపోయెనం చెప్పఁదగియున్నను కాళిదా సట్లు చెప్పక, ఊహించుకొనియుఁ దనశరీరము నశించినను. నశించును గాక యను నిశ్చయముతోనే యతఁడు కడంగినట్లు చెప్పినాఁడు. ఇందువలన నతని శీలము కరము ప్రశంసనీయ మగుచున్నది! ఇంద్రుఁడు తనకు ప్రభువగుట నతని యాజ్ఞ సాధ్యమగునా కాదా యని యోచింపక సాధ్యమేని సాధించుటయో అసాధ్యమేని తానే దానికి బలియగుటయో భృత్యధర్మమని నిశ్చయించి, ప్రాణవ్యయమునకు సైతమొడికట్టిన మన్మథుని నడవడిని, తాము శ్రమలకోర్చి పరార్థముల సాధింపఁ బాటుపడు నెల్లసత్పురుషుల నడవడి నట్లో యట్లు, పొగడక తప్పదు. కావుననే యీశ్వరుఁడును తొలుతఁ దన యీశతం బ్రతిష్ఠించుకొనుటకై మరుని గాల్చి కూల్చినను, పార్వతిం బరిణయమైన యనంతరము మదనునికి మరల నతని దేహమిచ్చెను. దేవతలును దేవుని శరణు చొచ్చి తమమనోరథము నీడేర్చుకొనుటయే కాక తమకై తన్నర్పించుకొనిన మరుని యెడఁ గృతజ్ఞులై హరునికిం బ్రణమిల్లి శాపావసానమున లబ్ధశరీరుండగు పంచశరుని సేవ నంగీకరింపు

మని ప్రార్థించిరి. ఆభగవంతుఁడు నట్లు యంగీకరించుటయేగాక యటుపైనిఁ దనయెడనైతము మీనకేతనుని సాయకవ్యాపారము జరుగుట కనుమతించెను. [VII 92-92]

IV

పదుసర్గల చిన్నకావ్యమున నొక్కసర్గను బూర్తిగా రతివిలాపమునకుం గాళిదాసు వినియోగించినాఁ డన్న నతఁడు దానికిం గూర్చిన ప్రాముఖ్యమును వేఱుగ వర్ణింపనేల ?

అయినను దిక్ప్రదర్శనముగఁ గొంత :-

1. ఒకకావ్యమందలి సన్నివేశములకు సమాంతరములను బ్రత్యంతరములను నితరకావ్యములలో నొనగూర్చుట కాళిదాసునికిఁ బ్రియమును, అలవడినదియు. రఘువంశసప్తమసర్గలోని యజుఁడు విదర్భం బ్రవేశించు ఘట్టమును, ఇందలి సప్తమసర్గలో శివుఁడు ఓషధిప్రస్థమును బ్రవేశించుఘట్టమును సమాంతరములు. ఇందలి రతివిలాపమందలి యజవిలాపము నొండొంటికిఁ బ్రత్యంతరములు. అది యాలిపై మగనిగోడు. ఇది మగనికై యాలిజాలి. 2. కామదహనకథయొక్క నీతిని బయల్పఱచుట ఈ 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో మొదటిదిగాఁ కప్పద్దిష్టమని తోఁచెడిని. లోకమునకుఁ దారకాసురుని బాధను మాన్పఁ గోరిన సురలు అంజలులతోఁ బరమేశ్వరుని శరణు వోచ్చుట యను సదుపాయమును మాని యాదేవుని కామబాణములచే లోఁబఱచుకొన యత్నించు దురుపాయమును పన్నుటచే తొలికష్ట మట్లుండఁగా లోకమునకు మన్మథుఁడు లేకపోవుటయనుపెనుకష్టముకూడఁ గల్గినది. 3. ఈకథనే చెప్పుచు రామాయణమున వాల్మీకి మన్మథుని దుర్మతి యనెను. అట్లు కాక కాళిదాసు మన్మథుని ప్రభ్వారాధనశీలునిగా పరార్థము తన్నర్పించుకొన్న మహోదారునిగా భావించినాఁడు. మన్మథుని యట్టి యుదాత్తత వ్యక్తపఱచుట 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో రెండవది. సూర్యచంద్రాగ్ని వాయ్వాదులపై నెంతో అంతకన్న

నిష్ఠుడుగనే మన్మథునిపై నీలోకప్రవృత్తి యాధారపడి యుండుటచే నట్టి కాముని దహనమువలన లోకమునకు వాటిల్లిన నష్టమును తత్పరిహారావశ్యకతయు, పరిహారప్రకారమును గాళిదాసు 'రతివిలాపము'నఁ దెలిపినాఁడు. ఈశ్వరుం డల్గి చూచుటను మరుఁడు మంటఁ గలిసెనని చెప్పి యంతటితో నాఁగక 'రతివిలాపము'ను కరుణతమముగ వర్ణించుటచే నింతటికిని హేతుభూతమగు నీశ్వరుని నిగ్రహశక్తి మెఱుఁగు దేఱి కావ్యమున నాయకోత్కర్ష నినుమడింపఁజేయుట తన్ముఖ్యప్రయోజనములలో మూఁడవది. 5. మేనకాహిమవంతులయు పార్వతీపరమేశ్వరులయుఁ బ్రేమలకు పరభాగోత్కర్షఁగూర్ప రతీమన్మథులప్రేమయు వలసియున్నందున దానిని వ్యక్తముసేయుట 'రతివిలాప' ప్రయోజనములలో నాలవది.

V

ఇఁకఁ బ్రసక్తమేమనఁగా, గాళిదాసు మువ్విధములుగఁ జిత్రించిన ప్రేమ :- 1. అందు మొదటి తెఱఁగు ప్రేముడిని ఇంద్రియసుఖాభిలాష యని పేర్కొనఁ దగును. [Sensuous love; passion.] దీనినే కామమనియు భోగలోలుపత్వమనియుఁ జెప్పుట కలదు. విశ్వవ్యాప్తమైయుండు ప్రేమ యిట్టిదే. సర్వప్రాణులును సామాన్యముగ దీనికే వశులై యుందురు. ఇది స్వభావతః తుచ్ఛమనియు క్షణభంగురసుఖవిషయిక మనియు నిట్టి యీకామము నణంచుకొనుట వివేకుల కర్తవ్యమనియు నార్యధర్మము ఉద్ఘోషించుచున్నది. ఈప్రేమను గాళిదాసు ఋతుసంహార మేఘసందేశ కావ్యముల యందును మాళవికాగ్నిమిత్రవిక్రమోర్వశీయ నాటకములందును వర్ణించియున్నాఁడు. కుమారసంభవకావ్యమునఁ గూడ నీప్రేమను రతీమదనులయందు వర్ణించినాఁడు. రతీదేవిని భర్తృమరణమునకై వగచిన దెల్ల తద్ధేతుకమై వాటిల్లిన భోగవిచ్ఛేదమువలననే యని యామె విలాపాలాపముల

స్పష్టము. 2. కాళిదాసు వర్ణించిన రెండవరకపు ప్రేమను గృహస్థ ధర్మమని పేర్కొనఁ దగును. [The house-holders' love, dutiful love.] ఇది గృహస్థుఁడు తప్పక వహింపవలసిన యుదార భావమే కాని తుచ్ఛము కాదు. అపత్నీకునకును అపుత్రకునకును మానవత్వపూర్తి లేదని హిందూధర్మము. కావున మానవత్వపూర్తి కై పత్నీపుత్రులతోఁడి దగు కౌటుంబికజీవనము విధింపఁబడిన దగు చున్నది. ఒక్కొక్క కుటుంబములోని వారు అన్యోన్యానురాగబద్ధులై యుంట భగవత్కుటుంబమగు నీవిశ్వములోని మన మెల్లరమును నట్లుంటకు మార్గదర్శకమై యున్నది. ఈయాంగ్లాభియుక్త వచనములం గనుఁడు: The life of the householder was religiously enjoined on every Aryan in the olden days. He learnt a necessary lesson in life by marrying and having children. Man meant man+wife+child. Matrimonial life adds sense of responsibility that raises man's moral level. Man as soon as he is wedded breaks the spell of isolation and begins to think more of his better half and his children than of his own comforts in life. It is in family life where he has to deny himself in ever so many ways that he learns the first lessons of unselfishness. Surely family life is the nursing ground for such loudable aspects of one's moral nature as regard for others, self-denial, self-sacrifice, unselfish devotion to the deserving one. Everyman is enjoined gradually to try to expand his love of wife and children into the love of his neighbours, city, country, nation and universe. prof. Mukherji says that the saints of India realized the Universal Soul through love and devotion. Swami Viveka nanda:

Who loves all beings without distinction
He indeed is worshipping best his God."

AWAKENED INDIA, January, 1944.

ఇట్టి యీగృహస్థులప్రేమను కాళిదాసు రఘువంశమహాకావ్యమునను అభిజ్ఞానశాకుంతలనాటకమునను వర్ణించియున్నాఁడు. కుమారసంభవమున నీప్రేమను మేనకాహిమవంతులయందు వర్ణించినాఁడు. రఘువంశమున దిలీపమహారాజును ఇంద్రియార్థములయందుఁ దగులుకొనని వానినిగను వంశావిచ్ఛేదమాత్రాపేక్షిగను గవి వర్ణించినాఁడు. పెండ్లి యెందుల కనుప్రశ్నకు రఘువంశరాజుల పక్షమునఁ గవి చెప్పిన బదులు 'ప్రజాయై' 'సంతానముకొఱకే' అని. అదే ప్రశ్నకు మేనకాహిమవంతులవిషయమునఁ గాళిదా సిచ్చినజవాబు 'కుల స్యస్థితయే' 'వంశప్రతిష్ఠకొఱకు' అని. శాకుంతలమునను దుష్యంతుఁడు అడలినది సంతానవిచ్ఛేదమునకు, అలరినది సంతానప్రాప్తికిని.

3, కాళిదాసుని మూఁడవవిధంపుఁ బ్రేమను ఐకాత్మ్యమని యేని ఆత్మల యైక్యమనియేని చెప్ప నొప్పును. [Union of Souls: Spiritual Love: Divine Love.] ఇట్టిప్రేమ యపూర్వము, అనన్యాదృశము, అలోకసామాన్యము, ఉదాత్తతమము, ఆదిమదంపతీస్థితము. ఇందుం గూర్చి కీ. శే. డా. హరప్రసాదశాస్త్రిలవా రిట్లు ప్రశంసించిరి - **In the depiction of Parvati's love for Siva in the Kumara, Kalidasa reaches the highest height that love can reach in human conception. Love is here an absolutely divine sentiment and no passion. Parvati wants to be united to Siva, not a union of the flesh but a union of the spirit. Such an idea of lofty spiritual love is unknown in the literature of any country.**

Vol. 9, INDIAN HISTORICAL QUARTERLY,

కావుననే ఈశ్వరుని బతిగాఁ గాంక్షించుచుండిన పార్వతి కామమును వదలినట్టి దని చెప్పుట పొసఁగినది. పార్వతీప్రేమయొక్క యట్టి యుత్కర్షను స్పష్టపఱచుటకే కాళిదాసు మన్మథుని బలియిచ్చి తపస్సును

సాధనముగా నిబంధించినది. మన్మథుఁడు లౌకికప్రేమరసాధిదేవత. అతఁడు దేనికిం బనివడఁడో యట్టిప్రేమ యలౌకిక మఱియు నతిలౌకిక మనియు నెఱుఁగనగును. మన్మథుని యుద్యమము విఫల మగుటయే కాక, యతఁడే దానికి బలి యగుటచే నతఁడు చెనకఁబూనుకొనిన మహేశుని జితేంద్రియతయు నిగ్రహమహిమయు స్పష్టమగుచున్నవి. మన్మథునికిం జొరరాని యాదేవునిచిత్తమున మొలకెత్తు ననురాగము పవిత్రతమమైన దని యేర్పడుచున్నది. తపస్సును సాధనముగాఁ జేయుటచేఁ బార్వతి సంపాదించుకొనిన యనురాగము యత్నాంతరాలభ్య మనియు, సౌందర్యాదిగుణసాపేక్షము కాదనియు, నన్యదురాప మనియు నేర్పడినది ఈశుని దాస్యమే తనకు ధారకముగాఁ గల్గి తపించుచుండిన పార్వతికి నీశునిపైఁ బ్రాభవమును, ఈమె యెడ నీశునికి దాస్యముం దుదకు సిద్ధించినవి.

> అద్యప్రభృత్యవనతాఙ్గి తవాస్మి దాసః
> క్రీత స్తపోభి రితి వాదిని చన్ద్రమౌళౌ
> అహ్నాయ సా నియమజం క్లమ ముత్ససర్జ
> క్లేశః ఫలేన హి పునర్నవతాం విధత్తే V—86.

ఈశతాదాస్యముల నిట్లు విపర్యస్తములఁ గావించినట్టి గరిమ యాప్రణయమునకుఁ గల్గినది యది ఘోరమహాద్భుతతపఃఫలమగుటచేత.

VI

ఈశ్వరుఁ డిట్లు పార్వతికిఁ దన్నర్పించుకొనుటకు ముందామెం బరిశీలించిన తెఱంగు రోమహర్షణము. 1. ఆమె ప్రేమచేత శివుని యర్ధదేహమును హరించుననియు సవతులులేనిదై యాయనకు నేకభార్యగాఁ గ్రాలుచుండు ననియు నారదునాదేశము. దేవముని యట్లానతిచ్చియున్నందువలనను, మంత్రసంస్కృతమైన యాహుతిని బొందుటకు అగ్ని తప్ప కడమతేజఃపదార్థములు తగనట్లే పార్వతిం జేపట్టుటకుఁ బరమశివుఁడు దక్క మఱియేవేల్పును తగనందువలనను, హిమవంతుఁడు

తనయకు నిండువయసు వచ్చినను మఱియొకని కీదలంపక యూర కుండెను. పార్వతికి వయసు మీఱుచున్నను బరమశివుఁడు వివాహముం బ్రస్తావింపకే యుండెను. అట్లుండుట పార్వతీపర్వతుల యోరిమిం బరిశీలించుటకే. 2. వేడికోలు వ్యర్థమగునేమో యను జంకుచేత నద్రిరాజు వేడక యూరకుండఁగా నీశ్వరుఁడే తపస్సునకై హిమవత్సానువుం జేరెను. ఎట్టివారిని వివాహముం బ్రస్తావింపనీయని తపోవ్రతియై యట్లు పజ్జ నేయుండుట వారి పరీక్షార్థమే. 3. అంతట నీశ్వర శుశ్రూషార్థము హిమవంతుఁడు నియమవతిని పార్వతిని జయావిజయలను నిరువురు సఖులు తోడుగా నియమించెను. తనసౌందర్యమునకును అస్ఖలితనిత్యకైంకర్యమునకును ఈశుండు వశుఁడగునని పార్వతి యెంచెను. కాని యామె తను సేవించుచుండుటకు ఒప్పుకొనియు శివుఁడామె తలంచినట్లు వశుఁడు గాక ధీరుఁడే యైయుండెను. ఆమె ప్రతిక్షణము నిట్లు తాత్కాలికముగ భంగపెట్టుటయు నొక పరీక్షయే 4. ఈలోఁగా దేవతలు పరమేశ్వరుని పెండిలి కియ్యకొలుపఁ గోరి యద్దేవుని మన్మథబాణములకు గుఱిసేయఁ దివిరిరి. ఈదురుపాయఫలితముగా మరుఁడు భస్మావశేషుఁ డగుటయేకాక తపఃప్రతికూలలగు స్త్రీల చెంతనుండరాదని ఈశ్వరుఁ డంతర్ధానమొందెను ఇట్లు దేవతలు నమ్మికొని యుండిన స్మరబాణములను పార్వతి యాధారపడి యుండిన నిజసౌందర్యమును రెంటిని వ్యర్థపఱచి పరమశివుఁ డింకను పార్వతి యేమి సేయునోయని పరిశీలించెను. 5 పార్వతి శివుని చిత్తము కఠిన మనుకొనక తన రూపమునే నిందించుకొని యీశ్వరుఁడు తపోలభ్యుఁడే యని తీర్మానించుకొని పితృనుజ్ఞాతయై తపమునకుఁ బూనుకొనఁగా ఈశ్వరుఁడొకపాటి తపమునకుఁ దత్కాంక్షితం బొసఁగూర్పక యామె యేమి సేయునో పరిశీలింపఁ గోరెను. 6 అంత నామె శరీరసౌకుమార్యమును గణింపక తోయాగ్నిమధ్యవాస వ్రతాదిసనాథమగు కఠోరతప మారంభించెను తమంతటఁ దాము రాలిన తరుపర్ణముల నాహారముగాఁ

గొని జీవించుచుఁ దపించుట మునివృత్తికిఁ బరాకాష్ఠగా గణింపఁబడుచుండెను. తపః కాలమునఁ బర్ణభక్షణము సైతము మాని యామె యపర్ణయను సార్థకనామము గడించెను. ఇంతటితో నేని ఈశ్వరుఁడు యథాస్వరూప మగపడక కుహనావటురూపమునఁ బొడసూపి పార్వతియెదుట శివుని కర మపకర్షించెను 7. ఆవటుదుర్వాదమునకుఁ బార్వతి పరమార్థభూతమగుసమాధానముం జెప్పి నిజేశ్వరప్రావణ్యమును జక్కఁగా ప్రకాశపఱచి, వాని యభినివేశమునకుఁ గినిసియు నిందింపక తొలంగి మూర్ఖు లసమాధేయు లను వివేకమును నిజక్షమాతిశయమును జూపెను. 8. ఇట్లు పరీక్షించి పరీక్షించి పరీక్షలలో మెఱుఁగులు తేఱిన యమేయప్రభావశాలినికి “నేటినుండి నేను నీదాసుఁడ” నని యాశుండుదన్నర్పించుకొంటయు నొకపరీక్షయే యాయెను. ఎట్లన వెంటనే తదంకము నధిష్ఠింపక జగజ్జనని పితృదత్తయయ్యే పరమేశ్వరుం బడయునదై యాస్వామి నందుల కియ్యకొలిపి అతనిని ప్రీతునింగావించి, పితృదత్తయై యాయనం జెందెను.

VII

ఈ కావ్యమున నాయికానాయకు లు పార్వతీపరమేశ్వరులు జగజ్జననీ జనకు లు. పరాత్పరులగు వారియంతటి యుదాత్తు లొరు లెట్లగుదురు? ఇఁకను వారి కన్న నుదాత్తులగు నాయికానాయకులు ఏ వాఙ్మయమం దుందురు? కాళిదాసు వర్ణించి నట్టివి పార్వతీదేవి యొక్క కల్యాణగుణగణౌఘ మహార్ణవ శీకరపరమాణువులు కొన్ని —

1 అభిజాత్యము: హిరణ్యగర్భుని ప్రసిద్ధాన్వయమునఁ బర్వతచక్రవర్తికిని పితరుల మానసిక పుత్రికి మహర్షులకు సైతము మాననీయకు మేనకకును జన్మించినది; కడలి చెలికాఁడును పిడుగువలనసైతము వెఱపు లేనివాఁడు నగు మైనాకుని చెలియలు. 2 పరత్వము. పూర్వదేహమును యోగముచే విడిచి పునర్జన్మమునకు మేనకను జేరినది. కావున స్వాధీనములగు జన్మాదులు గలది. చరాచర విశ్వసుఖావహజన్మదినము

గలది హావిస్సు అగ్ని కేవల ఈశ్వరున కే తగినది. అన్వేషింపనిది అన్వేషింపఁబడునదియు నగరత్నము పవిత్రుఁడగు హిమవంతుని బవిత్రీకరించునది. తపస్సుచేఁ దపస్వులను మించి యపర్ణ యాయెను. ఈమె తపోవనము జగత్పావనము. మృగములకు జాతివైరముం బోకార్చి తరువులకు సైత మతిథిసత్కారసామర్థ్యమును గూర్చినది. హర శరీరార్ధమును హరించినది. 3 సౌందర్యము: అలోకసామాన్యము, రతీదేవికింగూడ లజ్జఁగూర్చునట్టిది, మన్మథుని నష్టవీర్యమును పునర్జీవించునది, సకలశుభలక్షణసంపన్నము. 4 తత్త్వజ్ఞానము: కుహనావటుకృతదూషణములకుఁ బరమార్థభూతములగు సమాధానములిచ్చి, అష్టైశ్వర్యు లని చతుర్దిగధిపతులను సరకుగొనక, సౌందర్యముచే వశీకరింపరానివాఁడును, మన్మథాంతకుఁడు నగు పినాకపాణిఁ గోరినది. 5. పాతివ్రత్యము: నియమవతియై ఈశుని కస్ఖలితనిత్యోపచారములు తాఁ గావించుచుండిన కాలమున నా దేవుఁడు మన్మథుం గాల్చి తిరోహితుఁడు కాఁగా పార్వతి నిజసౌందర్యమును నిందించుకొన్నదే గాని స్వామిచిత్తము కఠిన మనుకొనలేదు. తపఃకాలమునఁ గూడ విసుగుచేనైనఁ బతిని నిందింపక, తచ్చరిత్రము, బాడుకొనుచుఁ గాలము నిరీక్షించుచుండిన మనస్విని. 6. ఉదాత్తత: పితృదత్తయయ్యు పరమశివుని బొందఁగోరెను. అర్థకామములను వర్జించి ధర్మము నాచరించెను, అతిథిదేవతగానుండెను. 7. ప్రకృత్యుపాసనము: నిస్తంద్రయైన గిరీంద్రనందన తానె చిన్న చిన్న వృక్షములను ఘటస్తనపయస్సంచయములచే వృద్ధినొందించెను. ప్రథమలబ్ధజన్మములగు వానిమీఁది కూరిమిని కుమారుఁడునై తము మరల్పలేఁడాయెను.

ఈకావ్యమున నీశునియందును నివి వర్ణింపఁబడినవి—1. పారమ్యము: తపఃఫలప్రదాత, బ్రహ్మవిష్ణ్వపరిచ్ఛేద్యప్రభావవిశేషుఁడు, దిగీశసేవ్యుఁడు, అన్నిటికిఁ దాను పుట్టుకస్థానమై తన కెట్టి పుట్టుకస్థానమును లేనివాఁడు, ఆదిమధ్యాంతరహితుఁడు. 2. దివ్యప్రభావము:

స్వాంగసంపర్కముచే సోదబూడిదను సైతము పతితపావన మొనర్చువాఁడు, ప్రసిద్ధనేపథ్యమును సంకల్పమాత్రముచే సంతరించిన యద్భుతానుభావుఁడు. ఆదేవునిం గూర్చిన యాథార్థ్యము దుర్జ్ఞేయము, యోగి యయ్యు భోగి, భోగి యయ్యు యోగి. ఆ స్వామిని దూషించు దూషకుని మాటల కాతని ప్రయత్నము లేకయు నివారింప రాకయు స్తుత్యర్థము కలుగును. 3. సౌందర్యము: భువనమోహనము; పార్వతికే తగినవాఁడు. 4. వీర్యము:- త్రిపురాసురసంహారకుఁడు, విష్ణుదేవునకు నజయ్యుఁడగు తారకాసురుని కితని సిగయందలి చంద్రకళ యలభ్యము. ఇతని వీర్యాంశసంభవుఁడు కాక యన్యు లెవ్వరుఁ దారకుని గెల్వఁజాలరు. ఇతనిని జూచినంతమాత్రముచేతనే వశీకృత సర్వలోకుఁడగు మన్మథుఁడు విగతవీర్యుఁ డాయెను. మనసుచేత సైతమెదిరింపరానివాఁడు. 5. ధీరత: వికారహేతువు లున్నను వికారమునకు లోనుగాక పార్వతిసేవ కంగీకరించినవాఁడు; ఇనుము సూదంటురాయికి లోఁబడున ట్లితఁడు ఉమాసౌందర్యమునకు లొంగునని బ్రహ్మదేవుని యంతటివాఁ డనుకొనుటయు వెఱ్ఱియే యైనది. వసంతావిర్భావమున నితరయోగులు కలఁత నంది ప్రయత్నముచేఁ జిత్తవికారము నిరోధించి స్థైర్యము నార్జింపఁగా, పరమేశుఁ డించుకేని కలఁగక పరబ్రహ్మానుసంధాననిష్ఠ వీడకుండెను. మదనుఁ డితనిని లోఁబఱచుకొనలేకపోవుట యటుండ నాయత్నమునం దన్నే కోలుపోయెను. 6. ఉదాత్తత:- తపస్సున కమ్ముడువోయిన భక్తదాసుఁడు. సప్తర్షుల నెంతో యంత అరుంధతిని సంభావించిన సర్వసముఁడు. హిమవంతునకుఁ బితామహునకును బ్రణతుఁడు.

VIII

కాళిదాస దేశకాలపరిస్థితులు ఈ గ్రంథమునం గొంతకుఁ గొంత కాననగుచున్నవి. వాని నింత పరామర్శించి ఈ వ్యాసమును ముగించెదను.

1. రాజకీయముగ: సప్తమసర్గలోని యోషధిప్రస్థవర్ణనమును, అందలి జనుల రాజానురక్తిని పురాంతఃపురముల యేకకులోపమేయతను బట్టి చూడఁగా కాళిదాసుని దేశము సౌరాజ్యరమ్యమనియు నదియు ఉక్తవర్ణనలందుఁ బ్రతిఫలించుచున్నదనియు నెంచనగును. 2. మతవిషయమున: బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వర నామరూపములొక్క భగవంతునివే యని కాళిదాసు బల్లగ్రుద్ది చెప్పవలసియుంటం జూడఁగా నప్పుడును ఇప్పటివలె విష్ణువు దైవము కాఁడని శైవులును, శివుఁడు దైవము కాఁడని వైష్ణవులును పామరులై కలహించుచుండిరనుట యూహ్యమై యున్నది—3. సాంఘికముగ- (a) తపోవర్ణనము, తపఃప్రభావవర్ణనము, పటువును వేదవిదాంవరుఁడని కీర్తించుట, దూషించువటునిం బార్వతి కినియుమి, సప్తర్షులకు ఈశ్వరుఁడును హిమవంతుఁడును చూపిన గౌరవము —ఇవి విప్రులపూజ్యతను బ్రతిపాదించుచుఁ గాళిదాసు బ్రాహ్మణుఁడై యుండు ననియు, కావుననే వారి మాననీయత కాదర్శముల నొనఁగూర్చినాఁడనియుం దలఁపించుచున్నవి. (b) పార్వతీ మహిమాభివర్ణనము, అరుంధతీప్రశంస, మేనకాదేవిమతిసాచివ్యమును గొప్ప సేయుట- వీనివలనఁ గాళిదాసు సాధ్వీమతల్లులు లోకవంద్యులని యుపదేశించుటం జూడఁగా నాకాలమునను స్వార్థపరులు అజ్ఞానులు స్త్రీలను స్త్రీలైనంతమాత్రముచేతనే యగౌరవించుచుండిరా యని సందేహింపఁదగి యున్నది. (c) ఎందుఁగాని మార్గదర్శకము లగు నియమములెప్పుడుగలవో అప్పుడే తెలిసి వానిని బాటించువారును తెలియక వాని నతిక్రమించువారును ఉందురు. ఇట్టి పరిస్థితినే కాళిదాసు తన చుట్టును జూచుకొని లోకోపదేశకముగ నుండుటకై పరమేశ్వరుఁడు సైతము వివాహనిర్వహణమున నాచారము నక్షరమాత్ర మేని దాఁటనట్లును పార్వతి ఘోరతపోలబ్ధుఁడగు నీశ్వరుని పితృకర్తయమ్యే చెందినట్లును వర్ణించి నట్లున్నది. (d) సన్న్యాసుల మైననే కాని ఘనత రాదనుభ్రాంతి పలువుర కప్పు డుండుటం జేసి కాఁబోలు కాళిదా

నాక్రాంతిం జాకును గార్హస్థ్యమును సప్తమసర్గలోఁ బెద్దఁజేసెను.

(e) మృతు లగు పతులతో సహగమనముఁ జేసిన సతులు లోకాంతరమున నా పతులతో గలసికొందురను నమ్మిక మప్పు డుండెడి దని రతీసహగమనప్రయత్నప్రస్తావముచేఁ గవి సూచించినాఁడు. సహగమనము పతులతో సతులకే విహితము గాని సతులతోఁ బతులకుఁ గాదు. విహితము కాని సహగమనమునకు లోకాంతరమునఁ గలసికొనుఫలమును లే దని కాళిదాసే రఘువులోఁ జెప్పినాఁడు.

ప్రమదా మను సంస్థిత శ్శుచా
నృపతి స్స న్నితి వాచ్యదర్శనాత్
న చకార శరీర మగ్నిసాత్
సహ దేవ్యా, నతు జీవితాశయా. VIII-౭౨.
రుదతా కుత ఏవ సా పున
ర్భవతా నానుమృతాఽపి లభ్యతే
పరలోకజుషాం స్వకర్మభి
ర్గతయో భిన్నపథా హి దేహినామ్ VIII ౮౫

(f) కన్యఋతుమతియై యామరణము తండ్రియింట నుండనైన నుండవచ్చునే కాని యామె ననర్హుఁడగు వరున కీఁజెల్లదని మనుధర్మశాస్త్రము:—

కామ మామరణా త్తిష్ఠేద్
గృహే కన్యర్తు మ త్యపి
న చై వైనాం ప్రయచ్ఛేత
గుణహీనాయ కర్హిచిత్ IX-89.

పార్వతికి వయసు మీఱుచున్నను ఈశ్వరునికై వేచియుండిన గిరిరాజును సమర్థించు కాళిదాసు ఏ యుగధర్మము లాయుగమునకే యను నాఁటి పండిత విశ్వాసమును బ్రతిఫలింపఁ జేసిన ట్లెంచఁ దగును.